

І.Є. Ворчакова

ЛОБІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ФЕНОМЕН: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ

В статті розглянутий лобізм в різних науково-політичних інтерпретаціях. Поданий аналіз багатоманітності підходів до визначення поняття «лобізм» у вітчизняній та закордонній науковій літературі. Враховуючи теоретичні наукові підходи до визначення лобізму подано його авторське трактування. Представлені теоретичні аспекти лобістської діяльності. На основі систематизації наукових доробок удосконалена класифікація лобізму.

Ключові слова: лобізм, лобістська діяльність, групи впливу, зацікавлені групи, об'єкт лобіювання, суб'єкт лобіювання, методи лобіювання.

Лобізм в Україні є найбільш ефективним і часто єдиним в нинішніх умовах способом домогтися реалізації групових цілей. Необхідність вивчення політичного лобіювання диктується ще й тим, що в сучасній Україні, виходячи з особливостей політичної культури, участь у діяльності тієї або іншої групи тиску є найбільш поширеною формою прояву політичної активності індивіда. Виходячи з політичної, економічної, соціо-культурної ситуації, яка склалася на сьогоднішній день в Україні, дослідження лобізму, як своєрідного політичного механізму ухвалення рішень, має величезне теоретичне, практичне та прогностичне значення. Тим самим вивчення основних факторів, способів, моделей і механізмів лобіювання в політичній сфері життя українського суспільства сьогодні стає особливо актуальним.

Розвиток інститутів громадянського суспільства завжди повинен супроводжуватися включенням їх в процес вироблення та прийняття політико-управлінських рішень. Це можливе за умови функціонування цивілізованого лобізму у державі. Однак в Україні на сьогоднішній день такий феномен не набув інституціоналізованого характеру, тому що представляє протирічливу, складну, багатофункціональну систему, що розвивається одночасно в сферах тіньової і публічної політики.

Лобізм у різних формах існує в кожній державі. В Україні він асоціюється з тіньовими формами взаємодії влади і бізнесу.

Широкий спектр проблемних питань явища лобізму з кожним роком посилює увагу науковців, політикуму, громадськості. Більшість праць вітчизняних вчених присвячено інституціоналізації лобізму, виходячи з того, що саме цей аспект має найбільш дискусійний характер. Однак, враховуючи те, що такий складний феномен не набув в нашій країні легалізованого практичного значення він має багато векторів для наукового пошуку. В контексті нашої роботи нас цікавить фокус уваги науковців щодо підходів до інтерпретації лобізму як протирічливого соціально-політичного явища. Для аналізу та узагальнень ми взяли праці таких українських науковців як І. Бідзюра, Д. Виговський, Ю. Ганжуров, Т. Горбняк, В. Сумська, ставлячи за мету показати пошукові варіації щодо аналізу заявленого об'єкта в нашій роботі. Обґрунтованим є і представлення класичних наукових підходів зарубіжних вчених до поняття лобізму.

На сьогоднішній день відкритими залишаються питання не тільки інституціоналізації лобізму в Україні, механізмів його застосування, форм його функціонування, але й проблеми теоретичного обґрунтування.

Враховуючи актуальність даного дослідження необхідно визначити його мету та завдання. Метою роботи є систематизація теоретичних наукових підходів до поняття лобізм як соціально-політичного феномену. Для досягнення даної мети передбачається вирішення наступних основних завдань:

- визначити стан наукових підходів до інтерпретації лобізму як соціально-політичного явища;

- на основі систематизації наукових доробок надати авторське визначення поняттю «лобізм» та його класифікацію.

Слово «лобізм» походить від англійського «lobby» - вестибюль, фойє, кулуари. Поняття «лобіст» виникло в другій половині XIX ст. у Великій Британії. Окремі підприємці постійно збиралися в кулуарах законодавчих палат перед сесіями з метою вплинути на парламентаріїв через надання інформації щодо законопроектів, які обговорюються. Саме тому, що «прохачі» перебували в кулуарах, вони й отримали назву лобістів (від англ. lobby – кулуари).

У 1946 році у Сполучених штатах легалізували лобізм. Першим законодавчим актом, що регулює лобізм у США, став закон «Про реорганізацію законодавчих органів». Він передбачає реєстрацію фірм, які надають лобістські і консультаційні послуги, а також оприлюднення фінансових результатів лобістської діяльності. У 1995 році прийняли Акт про відкрите лобіювання. В ньому чітко окреслили професійні функції лобістів. Тобто «лобістом» визначають особу, яку наймає клієнт за фінансову або іншу винагороду для надання послуг, що включають більше ніж один лобістський контакт. У 1976 році Законом про лобіювання недержавними громадськими організаціями регламентували здійснення лобізму громадськими (недержавними) організаціями. Цей нормативно-правовий акт надає останнім право вільно лобіювати свої інтереси, інтереси громади чи фізичних осіб, яких вони представляють.

Існуючі у вітчизняній літературі визначення лобізму не можна назвати достатньо вичерпними. Наприклад, неповним є визначення лобізму тільки через дії представників недержавних організацій під час контактів із представниками державних органів влади і органів місцевого самоврядування з метою домогтися прийняття або неприйняття органами влади рішень відповідно до інтересів спеціальних груп, які ці організації представляють. Тому до суб'єктів лобіювання відносимо не тільки представників недержавних організацій, але й, як відомо, лобіювати інтереси можуть представники органів влади і не обов'язково вони будуть представляти якусь групу, а можуть просувати власні олігархічні інтереси.

Класичним визначенням лобізму є формулювання Д. Трумена: «Групи інтересів – це групи, що складаються з людей, які керуються певними інтересами і поглядами, з метою здійснення впливу на інші соціальні групи. Групи, які користуються для досягнення своїх цілей допомогою урядових організацій, є політичними групами інтересів» [7, с. 31]. Особливістю його визначення є те, що він окремо виділяє політичних лобістів.

Науковиця В. Сумська, на основі проведеного ґрунтовного теоретичного аналізу, подає широке визначення лобіювання. Зокрема, вона представляє його «як діяльність фізичних осіб, у тому числі фізичних осіб–підприємців, їх об'єднань, консультативно-дорадчих органів, створених при органах державної влади або органах місцевого самоврядування, юридичних осіб та їх об'єднань, що здійснюється у спосіб, не заборонений законом, і спрямована на здійснення легального впливу на органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб під час прийняття (участі у прийнятті), внесення змін, скасування ними рішень, крім індивідуальних, з метою закріплення в них власних інтересів лобістів або інтересів третіх осіб» [6]. Очевидним є те, що в даному визначенні вчена представляє лобіювання

як легалізовану форму. Однак, необхідно не забувати, що у більшості країн лобізм не має інституціоналізованого статусу, однак завжди існує там, де є владні відносини.

Професор І. Бідзюра наголошує, що лобістське явище необхідно трактувати у подвійній якості. По–перше, в якості специфічного засобу «динамізації» та «підживлення» діяльності і «центрів політичного впливу», і неформальних «центрів прийняття політичних рішень». По–друге, лобістське явище трактується в якості ситуаційних «містків зв'язку» між соціальними інститутами низовонародного суспільства та політичними інститутами із «ніш» і структур правлячого політичного класу країни» [1, с. 90].

Ю. Ганжуров визнає лобізм явищем, необхідним у взаємовідносинах держави і суспільства: «лобіювання має розглядатися як невід'ємна складова політичної комунікації, що передбачає механізм прямого і зворотного зв'язку суспільства і держави. Процеси формування рішень, механізму впливу на громадську думку, захисту власної позиції - все це, в широкому розумінні, може сприйматися як явище, що кореспондується з поняттям «лобіювання» [3, с. 50-51].

Проаналізувавши теоретичні наукові підходи до визначення лобізму спробуємо надати авторське трактування. На нашу думку, в широкому значенні лобізм – це система і практика впливу зацікавленими групами чи окремими індивідами на прийняття рішень певними органами влади чи деякими їх представниками задля реалізації визначених потреб (інтересів).

Тому визначаючи лобізм ми повинні враховувати, що він може бути не тільки інституціоналізованим, але й тіншовим і корупційним.

Д. Виговський зробив окреслення певних меж терміна «лобізм»:

1. Лобіювання зв'язано винятково з прийняттям державних рішень. Рішення, що приймаються приватними особами, організаціями чи корпораціями, можуть також перебувати під впливом інтересів певних зацікавлених груп, але такий вплив не прийнято називати лобізмом.

2. Всі види лобізму мотивовані бажанням здійснити вплив. Багато дій чи подій можуть впливати на прийняття державних рішень, але якщо вони не викликані бажанням чинити вплив, їх не можна називати лобізмом.

3. Лобіювання вимагає посередника або представника як зв'язного між групою громадян та офіційними державними органами. Якщо громадянин за своїм бажанням і користуючись доступними йому методами прагне вплинути на державного чиновника, він не може вважати себе лобістом.

4. Будь-яке лобіювання завжди пов'язано з встановленням контактів для передавання повідомлень, оскільки це єдиний шлях, яким можна здійснювати вплив [42, с.45].

Кореспондувати з поняттям лобіювання можна як позитивні явища, такі як засіб самоорганізації громадянського суспільства, механізм артикуляції прав меншості, так і негативні – інструмент неправомірного впливу на органи влади, захист окремих інтересів олігархічних груп, просування недемократичних політичних рішень тощо.

Не можна ґрунтовно дослідити поняття лобізму без концентрації уваги на основних його складових – суб'єктах і об'єктах лобіювання, предметі і методах.

Для того, щоб здійснити лобістську процедуру необхідно в першу знайти виконавців цього процесу. Тобто потрібно залучити об'єктів і суб'єктів лобіювання.

Об'єктами лобіювання можуть бути представники органів влади та їх регіональні представники (президент, урядовці, депутати центральних та регіональних рад, чиновники різних рівнів, судді). Тобто, об'єкти лобіювання – це ті особи чи структури, на яких здійснюють вплив зацікавлені групи і які мають реальні повноваження для

реалізації питань, що необхідно вирішити. Виходячи з цього і розрізняють законодавчий, виконавчий та судовий лобізм.

На основі ґрунтовного аналізу різних наукових підходів до класифікації суб'єктів лобіювання, приходимо до висновку, що класифікувати останніх необхідно, враховуючи ступінь інституціоналізації лобіювання у державі. Якщо лобізм в країні є узаконеним явищем, то суб'єктами там як правило бувають професійні лобісти, тобто спеціально навчені фізичні особи чи структури, які є компетентними у можливостях впливу на органи влади. В державах, де легалізований лобізм практично усі інфраструктури, великі корпорації, бізнес-структури, підприємницькі союзи, різні спеціалізовані організації, профспілки мають у своєму складі особливі підрозділи, що займаються тільки лобістською діяльністю, і нараховують (у залежності від фінансових можливостей організацій) до декількох десятків і навіть сотень людей.

Якщо лобізм не має легалізованої форми, то суб'єктами лобіювання може бути будь-яка особа, що має можливості впливати на владні структури і представити необхідні інтереси у відповідних органах. Лобістами можуть бути навіть представники влади, які вирішують особисті питання в інституті, який представляють.

М. Дюверже в своїй роботі «Політичні партії» пише про так звані *pressure groups* – групи впливу. На думку вченого вони «діють у чітко обмежених областях. Групи впливу не прагнуть пов'язувати себе з певною партією: вони воліють працювати з групою партії, щоб направляти їх у сприятливому сенсі для своїх інтересів. В силу обставин, однак загальний збіг між цілями груп тиску і політичною орієнтацією партії може призвести до того, що перші почнуть особливо цікавитися другою і грати постійну роль в керівництві» [5].

Дослідник О. Горбняк лобістів, що є представниками влади в Україні називає «внутрішніми лобістами». Зокрема, він відкреслює, що ними є не лише чиновники різного рівня, але й найвищі посадові особи. Прямим наслідком такої залежності, великої ролі особистого фактора у взаємостосунках державної бюрократії та груп тиску стало значне поширення корупції та прямих способів впливу на прийняття рішень у даній сфері [4, с.16].

Найчастіше в лобістській практиці застосовують прямі та непрямі методи.

Прямий лобізм передбачає безпосередні («обличчям до обличчя») контакти представників груп інтересів з представниками інститутів державної влади в цілях досягнення потрібних лобісту рішень. Пряме лобіювання включає наступні форми: організацію каналів зв'язку для спілкування, призначення та проведення зустрічей з лідерами і представниками адміністрації, персональні листи і телефонні дзвінки, налагодження неформальних відносин, встановлення клієнтелістських і корупційних зв'язків та ін.

Непрямий лобізм передбачає вплив на процес прийняття політичних рішень через мобілізацію громадської думки на користь (або проти) тієї або іншої позиції. Непряме лобіювання включає такі форми, як реклама на підтримку своєї позиції, організація кампаній телефонних дзвінків, масова розсилка листів, факсів, електронної пошти, організація публікацій у засобах масової інформації, мобілізація профспілок, релігійних організацій та місцевих асоціацій у підтримку своїх поглядів, організація прес-конференцій, публічних зустрічей, збору підписів, демонстрацій, пікетів і т. д.

Моріс Дюверже писав з цього приводу, що групи інтересів, що діють на двох різних рівнях: «З одного боку, вони здійснюють прямий тиск на урядові органи – кабінет міністрів, членів парламенту та високопоставлених чиновників. З іншого боку, вони надають непрямий тиск на громадськість з метою створення громадської думки, яке, в свою чергу, буде впливати на глав урядів, завжди прислухуючихся до нього» [5].

В реальній практиці прямі та непрямі методи лобізму використовуються в найрізноманітніших поєднаннях. Наприклад, найбільш поширеними методами лобіювання у США є: виступ на слуханнях у комітетах конгресу з викладом позицій зацікавлених сторін; надання інформації з обговорюваного питання з акцентом на очікувані наслідки прийнятого або відхиленого законопроекту; надання результатів досліджень; складання і пропозицію проектів законів; вплив на політиків через контакти лобіста з впливовими виборцями; організація пропагандистських кампаній на користь або проти рішення, що підготували, і кампаній «тиску з місць» (потоки листів, телеграм, телефонних дзвінків на адресу законодавців, особисті візити впливових місцевих виборців до своїх депутатів); фінансування виборчих кампаній кандидатів до конгресу; надання можливості потрібним політикам виступити з публічною лекцією і отримати натомість щедрий гонорар; організація для посадових осіб органів державної влади різного роду розваг за рахунок зацікавленої організації.

Таким чином, методи здійснення такого впливу на органи влади можуть бути різні, від цілком правомірних – підготовка альтернативних проектів нормативно-правових актів, надання інформації з необхідного питання, ініціювання відкритого обговорення через ЗМІ, до відвертого підкупу, шантажу, погроз.

На нашу думку, більш повну інтерпретацію дефініції «лобізм» можна дати через окреслення багатовекторності його предметного поля. Дану задачу можна вирішити визначившись з його класифікацією. Спробуємо виконати завдання через систематизацію наукових доробок в цьому аспекті і представлення авторської класифікації лобізму за наступними ознаками:

- 1) за характером діяльності суб'єктів лобіювання (професійний, непрофесійний)
- 2) за територіальною специфікою (центральний, регіональний, місцевий)
- 3) за ступенем легітимації (інституціоналізований, нелегальний)
- 4) за цілепокладанням (політичний, економічний, культурний, соціальний, правовий тощо)
- 5) за спрямованістю на об'єкт лобізму (урядовий, парламентський, судовий)
- 6) за груповою приналежністю суб'єктів лобіювання (політизований – представники політичних об'єднань, бізнес-структур, олігархічних угруповань; соціальний – представники недержавних організацій, профспілок; корпоративний – фінансові та промислові корпорації, галузеві інфраструктури)
- 7) за способами та методами впливу (прямий, опосередкований та внутрішній)
- 8) за часом дії (спланований, спонтанний, перманентний).

Виходячи з вищевикресленого доведеною є обґрунтованість розглядати „лобізм” як окремий предмет наукового аналізу. Доцільність вивчення лобізму зумовлена тим, що він є необхідним атрибутом політичної демократичної системи. Подальше вивчення і аналіз політичного явища лобізму має перспективу, виходячи з того, що відкритими залишаються питання інституціоналізації, відкритості, прозорості та практичного значення лобістської діяльності в нашій державі. На сьогоднішній день ми не маємо на державному рівні досвіду функціонування легального лобізму, тому поки що науковці можуть висувати тільки гіпотези щодо можливих наслідків узаконення лобізму. Однак, діяльність від такого процесу в розвинутих країнах світу має більше позитивних результатів, ніж негативних наслідків.

Список використаної літератури

1. Бідзюра І. Позаінституційні механізми лобіювання інтересів у політичній сфері / І. Бідзюра // Освіта регіону. - 2012. – № 2. - С. 89-93 ; Bidziura I. Pozainstyutysiini

mekhanizmy lobiiuvannia interesiv u politychnii sferi / I. Bidziura // Osvita rehionu. – 2012. – № 2. – S. 89-93.

2. Виговський Д. Суть лобізму як категорії політичної науки / Д. Виговський // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2008. – Вип. 20. – С. 42-48 ; Vyhovskyi D. Sut lobizmu yak katehorii politychnoi nauky / D. Vyhovskyi // Ukrainka natsionalna ideia: realii ta perspektvyu rozvytku. – 2008. – Vyp. 20. – S. 42-48.

3. Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації / Ю. Ганжуров // Політичний менеджмент. – 2005. - № 4. – С. 50-62. ; Hanzhurov Yu. Parlamentske lobiiuvannia v konteksti politychnoi komunikatsii / Yu. Hanzhurov // Politychnyi menedzhment. - 2005. - № 4. – С. 50-62.

4. Горбняк О. В. Специфіка використання лобістських технологій у Кабінеті Міністрів України / О. В. Горбняк // Політологічні студії. – 2011. – Вип. 2. – С. 11-18 ; Horbniak O. V. Spetsyfika vykorystannia lobistskykh tekhnolohii u Kabineti Ministriv Ukrainy / O. V. Horbniak // Politolohichni studii. – 2011. – Vyp. 2. – S. 11-18.

5. Дюверже М. Политические партии [Электронный ресурс] / М. Дюверже; пер с фр. Л. А. Зиминой. – 4-е изд. - Москва : Академический проект; Трикта, 2007. – 540 с. – Режим доступа : <http://fanread.ru/book/8588347/?>; Dyuverzhe M. Politicheskie partii [Elektronnyy resurs] / M. Dyuverzhe; per s fr. L. A. Ziminoy. – 4-e izd. - Moskva : Akademicheskiiy proekt; Triksta, 2007. – 540 s. – Rezhim dostupa : <http://fanread.ru/book/8588347/?>

6. Сумська В. В. Теоретичні підходи до визначення поняття "лобіювання" [Електронний ресурс] / В. В. Сумська // Державне будівництво. – 2010. - № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2010_2_26.pdf ; Sumska V. V. Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia "lobiiuvannia" [Elektronnyi resurs] / V. V. Sumska // Derzhavne budivnytstvo. – 2010. - № 2. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2010_2_26.pdf.

7. Truman D. The Governmental Process : Political Interests and Public Opinion / D. Truman. – New York : Alfred A. Knopf, 1951. – P. 31.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2016 р.

I. Vorchakova

LOBBYING AS A SOCIO-POLITICAL PHENOMENON: THEORETICAL APPROACHES

The article describes lobbying in different scientific and political interpretations. Given the substantive burden of the research, the following range of work:

First, it presents the analysis of the various approaches to the definition of "lobbying" in domestic and foreign scientific literature. It is shown that generally scientists are lobbying as institutionalised phenomenon, considering that in most countries it has a latent form. Therefore, the paper emphasizes that in the interpretation of lobbying must take into account that it can be not only legal, but also shady and corrupt. Thus, on the basis of studied scientific sources proved the existence of variable approaches to the interpretation of this concept.

Secondly, given the theoretical scientific approaches to the definition of lobbying presents the author's interpretation, which defines it as systems and practices, the impact of interest groups or individuals on the decisions of certain authorities or some of their representatives to accomplish specific needs (interests).

Thirdly, the theoretical aspects of lobbying activities. Considering the lobbying we must remember that it can be formalized in legal terms. In Ukraine lobbying, in most, developing where the issues of redistribution of economic resources, ownership, monopolization of infrastructure, privatization of business corporations.

Fourthly, on the basis of extensive analysis of different scientific approaches to the classification of the subjects of lobbying, it is concluded that to classify the latter is necessary,

given the degree of institutionalization of lobbying in the state. Thus, divided on professional lobbyists (legal), unprofessional (illegal) and "internal", i.e. representatives of authorities that are dealing with personal issues at the Institute that they represent.

Fifth, given the multi-faceted nature of the subject matter of the investigated phenomenon, presents author's classification of lobbying. Namely: by the nature of activity of subjects of lobbying (professional, Amateur); territorial specificities (Central, regional, local); the degree of legitimation (institutionalized, illegal); goals (political, economic, cultural, social, legal, etc); on the orientation to the object of lobbying (governmental, parliamentary, judicial); by group membership of the subjects of lobbying (politicized representatives of political associations, business structures, oligarch groups; social – representatives of non-governmental organizations, trade unions; financial and industrial corporations, industrial infrastructure); for the ways and methods of impact (direct, indirect and internal); time of the action (planned, spontaneous, permanent)

Sixthly, made the goal and objectives of the study: the systematic theoretical approaches to the concept of lobbying as a socio-political phenomenon; the state of scientific approaches to the interpretation of lobbying as a socio-political phenomenon; on the basis of systematisation of scientific research the author's definition and classification of lobbying.

Keywords: *lobbying, lobbying, influence groups, interest groups, the object of lobbying, the subject of lobbying, lobbying methods*

УДК 327.7 BRICS (045)=111

N. Gavrilova, Y. Ryabinin

BRICS: THE HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The present article deals with such a new form of international cooperation as BRICS. Nowadays lots of experts and sciences analyze this structure that is in the process of institutionalization. BRICS consists of such states as Brazil, Russia, India, China and South Africa. The authors emphasize that above-mentioned countries don't have political, economical, civilization similarities, but they united to overcome the consequences of the 2008 financial crises and decided to present their view of further global development. It is underlined that these countries try to oppose the domination of the Western model of the world development and it is possible that lots of countries will support BRICS model of global cooperation. It is necessary to underline that in 2015 at BRICS summit the states-members of this organization launched their own Bank of development that can really influence the global transformation of the financial system. Besides in 2016 these countries got the right to influence the IMF policy. It allows us the authors to say that we observe radical changes not only in financial system but also in the world order that is becoming multipolar. There are two different viewpoints concerning the development of BRICS, some experts believe that it would collapse in some years and it is an objective of the Western world. Another experts and scientists believe that this organization will develop and would really oppose the dominance of the western countries that have already led the financial system into the deadlock.

Key words: *BRICS, foreign affairs, globalization, financial crisis, summit.*

The situation in the contemporary world in the XXI century is developing very dynamically. The architecture of the modern system of international relations is in the process of transformation, which is extremely dramatic, generating both global economic and political crises. In the context of further globalizing of the growth of interdependence of states,